

AZƏRBAYCAN BƏDİİ NƏSRİNDƏ HİBRİD DİL NÜMUNƏLƏRİ**Aysel Soltanova**

Bakı Mühəndislik Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: asoltanova@beu.edu.az

Xülasə. Məqalədə çoxdilliliyin fonunda meydana gələn nitq vahidlərinin formalaşması və ictimai-siyasi amillərin bu prosesə təsiri araşdırılır. Göstərilir ki, ictimai-siyasi və digər amillərin təsiri ilə dilə yeni terminlərin əlavə olunması müsbət bir yenilik kimi qiymətləndirilsə də, mənbə dildə qarşılığı olan ifadələrin hədəf dilə məqsədyönlü şəkildə ötürülməsi tarixin müəyyən dövrlərində qabaqcıl şəxsiyyətlərin bədii nəsrinin əsas tənqid obyektinə çevrilmişdir.

Açar sözlər: çoxdillilik, nitq vahidləri, ictimai-siyasi mühit, bədii nəsr.

SAMPLES OF THE HYBRID LANGUAGE IN THE AZERBAIJANIAN ART PROSE**Aysel Soltanova***Baku Engineering University, Baku, Azerbaijan*

Abstract. The article studies the formation of speech units in the environment of multilingualism and the impact of socio-political factors to the subject matter. It is shown that despite of the fact that the inclusion of new terms is evaluated as a positive innovation purposeful transformation of terms from a target language having equivalences in a source language has become a major subject of criticism in the prose of leading figures in certain periods of history.

Keywords: multilingualism, units of speech, socio-political environment, prose.

ОБРАЗЦЫ ГИБРИДНОГО ЯЗЫКА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ**Айсель Солтанова***Бакинский инженерный университет, Баку, Азербайджан*

Резюме. В статье рассматривается формирование речевых единиц на фоне многоязычия и влияние социально-политических факторов на этот процесс. Показывается, что, хотя добавление в язык новых терминов под влиянием социально-политических и других факторов считается положительным нововведением, выражения на исходном языке целенаправленно становились главным объектом критики в прозе интеллектуалов и корифеев в определенные периоды истории.

Ключевые слова: многоязычие, единицы речи, общественно-политическая среда, проза.

1. Giriş

Dil cəmiyyətin və mədəniyyətin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Etnik mənsubiyyət və mədəni dəyərlərin qorunması dil mədəniyyətinin əsas göstəricisidir. Dilin mədəniyyət, xalqın həyat tərzilə bağlılığını araşdıran bütün dilçi alimlərin qənaətinə görə dil xalq ruhunun xarici təzahürü, mənəvi sərvəti, xalqın tarixini, dünya görüşünü, adət və ənənələrini özündə əks etdirən bir güzgüdür. Azərbaycanın görkəmli dilçisi Ağamusa Axundov “Dil mədəniyyəti” əsərində [1, s.3] yazır: “Dil xalqın mənəvi sərvətidir və bu cəhətdən tamamilə təbiidir ki, hər bir dil mənsub olduğu xalqın tarixin ilə qırılmaz tellərlə bağlıdır”. B. Malinovski dilin antropologiyasını araşdırarkən belə qənaətə gəlmişdir ki, linqvistik antropologiya dilin mədəni resurs və mədəni vərdislər baxımından araşdırılmasını əhatə edir [4, s.140]. K. D. Uşinski isə dili tərbiyəvi əhəmiyyəti nöqtəyi nəzərindən dəyərləndirmiş və belə bir fikir irəli sürmüşdür:

“Uşaq ana dilini öyrənərkən yalnız şərti səsləri öyrənmiş, o eyni zamanda ana dilinin doğma döşündən mənəvi həyat və qüvvət içir”. Uşinskiyə görə dil tarixən əmələ gələn və inkişaf edən bir hadisədir [15, s.113]. Dilin xalqın tarixi, adət-ənənə, mədəniyyəti ilə əlaqədar olduğunu ilk dəfə İ.Q.Herder müəyyən etmişdir [6, s.15]. Etnolinqvistikanın banisi hesab olunan Eduard Sepil də düşünürdü ki, dil mədəniyyətin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Dil cəmiyyətlə birgə formalaşır və inkişaf edir. Dili formalaşdıran cəmiyyət məhv olduğu təqdirdə dildə məhvə məruz qalır. Görkəmli alman filosof və dilçisi V. Humbolt qeyd edir ki, “*dil və mənəviyyat bir - birindən asılı və bir - birindən ayrı anlayışlar deyil, intellektual qabiliyyətin ayrılmaz tərkib hissəsidir*” [7, s.14].

Qeyd etdiyimiz kimi hər bir xalqın dili onun tarixi ilə sıx şəkildə bağlıdır və Azərbaycanın yaşadığı tarix onun mədəni həyatına təsirsiz ötüşməmişdir. Tarixə nəzər salsaq görürük ki, Azərbaycan VI yüzillikdən xəzərlərin daha sonralar ərəblərin istilasına məruz qalmışdır. Nəticədə dil və mədəniyyətdə fərqli ünsür və çalarlar öz əksini tapmağa başlayır. XI əsrdə Səlcuqların istilasını mədəniyyətə yeni töhfələr verdi. XIII-XIV - əsrlər Xarəzmşah, Moğol, Teymurilərin istilasına baxmayaraq Azərbaycan dilinin təkamül prosesi davam etdi. Qazi Bühranəddin, İmadəddin Nəsimi və Şah İsmayıl Xətəinin yaradıcılıqları Azərbaycan dilinin tanınmasında mühüm rol oynamışdır. Azərbaycanın XIX əsrin əvvəllərində İran və Rusiya imperiyaları tərəfindən parçalanması onun ədəbi-mədəni həyatında dərin iz buraxdı. Rus və fars mədəniyyətlərinin təsirinə məruz qalan Azərbaycan mədəniyyəti və dilinin inkişafında ciddi əngəllər meydana gəldi. Şimalda rus mədəniyyətinin təsiri altında dilə küllü miqdarda yad sözlər, cənubda isə ana dilinin ünsiyyət vasitəsi olaraq istifadəsinə qadağaların qoyulması dil və mədəni irsin məhvəyə yol açdı. Bundan əlavə dilin leksik tərkibində əsaslı dəyişikliklər baş verdi. M.Ə. Rəsulzadəyə görə bolşeviklər dildən sinfi mübarizə vasitəsi kimi istifadə etməyə başladılar. Onlar ədəbi dilin fəhlə və işçi dili səviyyəsinə enməsinə çalışdılar. Mirzə Balanın “Sovet Azərbaycanında türk dilinin ruslaşdırma və imha siyasəti haqqında” adlı əsərində bolşeviklərin ziyalıları vəzifədən uzaqlaşdıraraq sürgün etmələrindən, ədəbi dilin yerinə proletar dilinin işlənməsini ön plana çəkmələrindən yazaraq bunun üçün əhalinin çox hissəsini təşkil edən cahil təbəqədən istifadə etdiklərini vurğulamışdır [11, s.572-576].

Azərbaycan Rusiyanın tərkibinə daxil olana qədər rus dilində işlənən sözlərə az-az təsadüf olunurdu. Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra rus dili və hətta hind-avropa dilləri vasitəsilə dilimizə keçən alınmaların sayında artım müşahidə olunmağa başladı. Ə. M. Dəmirçizadə, S. Cəfərov, R. Məhərrəmov, T. Hacıyev, T. Əfəndiyeva kimi dilçilər tərəfindən dilimizin alınma sözləri araşdırılmışdır. Bir çox yazıçılarımızın əsərlərində alınma sözlərin işlənmə dairəsi olduqca genişdir. Məsələn C.Məmmədquluzadənin “Danabaş kəndinin məktəbi” dram hekayəsində, Y.V.Çəmənzəminlinin “Studentlər” romanında, Ə.Haqqverdiyevin “Millət dostları” dramında, “Kapitalizmlə mübarizə”, “Keçmiş günlər”, “Həmsəri pasportu”, “Qiraət”, “Mozalan bəyin səyahətnaməsi” adlı hekayələrində alınma söz nümunələrinə rast gəlmək mümkündür. Hətta bəzən belə ifadələrin işlənməsində fonetik dəyişikliklər izlənir.

Məsələn, *spiçka, ispiçka, uşqol, uşqola, rus/ urus, klub/klubya, qorodovoy/ qaradavoy, spiçka/ispiçka, kabimet/qəbinə*. Bu cür sözlərin fonetik dəyişikliyə məruz qalmasının əsas səbəbi ifadələrin şifahi şəkildə dildən dilə ötürülməsidir. Bədii əsərlərdə onlar tələffüz olunduğu şəkildə işlənmişdir. Bəzən alınma sözlər rus dilinin orfoqrafiya qaydaları baxımından da izah olunmalıdır. Belə ki, *poçta, popiroza, apteka, qazeta, kotleta, maşına, konfeta* kimi sözlərdən danışarkən S.Ə.Vəliyev vurğulamışdır ki, zahirən fonetik variantlılıq kimi görünən belə sözlər Azərbaycan dilinin morfoloji qanunlarına uyğunlaşdırılmışdır. Müəllif bu uyğunlaşmanı Azərbaycan dilində cins kateqoriyasının olmaması ilə izah edir.

XIX əsrlərin sonu, XX əsrlərin əvvəllərində yaşamış sənətkarlarımızdan C. Məmmədquluzadə, N.Nərimanov, Y.V.Çəmənzəminli, Ə. Haqverdiyevin əsərlərində eyni zamanda fel düzəldən şəkilçilərə də rast gəlmək mümkündür. Məsələn, -lan, -lən şəkilçisi vasitəsilə yaranmış hibrid söz olan *asfaltlanmış* sözünü (Y.V.Çəmənzəminli), -laş, -ləş şəkilçisinin köməyiylə yaranmış *tipləşdirmək, kollektivləşdirmək*, (Y.V.Çəmənzəminli), *sovetləş* (Ə.Haqverdiyev) sözlərini nümunə gətirmək olar. Bəzi əsərlərdə rast gəlinən -la, -lə şəkilçisi də bu qəbildən olan şəkilçilərə aiddir. Bu cür hibrid sözlərin yaranmasında bir maraqlı məqam da ondan ibarətdir ki, bəzi sözlərin şəkilçisi ərəb, fars mənşəli olduğu halda, sözün əsas məna ifadə edən hissəsi isə rus dili və rus dili vasitəsilə dilimizə keçən hind-avropa mənşəli sözlərdən ibarətdir. *Poçtxana, politikaşünas* sözləri də bu qəbildəndir. C. Məmmədquluzadənin *Nuru* obrazı timsalında deyilən: “Nə bilim uşqoldu nədi o da gəlib”, (“Danabaş kəndinin məktəbi”) “Novruzəli poçtxananı tanıyırsan?” (“Poçt qutusu hekayəsi”), “Uzaqdan gördük ki, politikaşünaslar hamı yerdə gənə əyləşib söhbətdədirlər” (“Bəlkə də qayıtdılar”), “Uşqol” (“Müəllim”) ifadələr vasitəsilə politikaşünaslar ələ salınır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, M.F. Axundzadə və C.Məmmədquluzadənin yaradıcılıqları müxtəlif dövrləri əhatə etdikləri üçün onların əsərlərində rus dilinin işlənmə qaydalarında müəyyən qədər fərqli xüsusiyyətlər öz əksini tapıb. Belə ki, M.F. Axundzadə “Hacı Qara” komediyasındakı *naçalnik* və “Xırs Quldurbasan” komediyasındakı *Fok* obrazlarını əsərə daxil edərkən onları azərbaycanca danışdırmışdır. C. Məmmədquluzadə isə dövrün tələblərinə uyğun olaraq, rus dilinin Qafqazda geniş yayıldığı və məktəb, qəzet, jurnalların o dildə nəşr olunmasını və o dildə tamaşaların göstərilməsini nəzərə alaraq rus surətlərini və yaxud rusca savad almış, rusca danışmağı bacaran surətlərin nitqini həm rus, həm də azərbaycanca vermişdir. C. Məmmədquluzadənin “Anamın kitabı” əsərində Zivər xanımın nitqinə diqqət yetirək.

“Kto u telefona?” “Kimdi Səlimə xanım?”, “Salaməleykum, zdravstuyte, Teymur bek!”. “Zdravstvuyte, Zivər xanım.” “Teymur bəy, sabahın zasedaniyasının pəstəkasında smeta məsələsi barəsində bir şey yazılmayıb. Zivər xanım”, “Pajalista Teymur bey”. Gördüyümüz kimi obrazların nitqində rus və Azərbaycan sözlərinin qarışımı müşahidə olunur. Belə ki, rus dilində olan ifadələr Azərbaycan dilində olan cümlələrin içərisində verilmişdir. Bununla da yazıçı öz dilinə yad dilə məxsus leksik vahidlər əlavə edərək onun təbiiliyinə xələl gətirən və bunu özü üçün prestij hesab edən obrazların timsalında həmin dövrün ruslaşmağa meyilli kütləsini tənqid atəşinə tutmuşdur. Eyni yanaşma Cəlil Məmmədquluzadənin

“Danabaş kəndinin məktəbi” dramında naçalnik, “Anamın kitab”ında Zivər xanım, uçuşçu Həsənov Rüstəm bəy obrazlarında da müşahidə olunur. Belə ki, obrazlar gah rus, gah da Azərbaycan dilində danışır və Azərbaycan dilində danışarkən paralel şəkildə rus dilində ifadələrdən də istifadə edirlər. Aşağıdakı nümunələrə diqqət yetirək: “Cəmi millətlərin təlaşu bu olubdur ki, obrazavaniya tapsınlar, obrazovanni olsunlar, amma siz hələ indiyə kimi gör nə qədər dalda qalmısınız ki, hələ bunu anlamamısınız ki, uşeniye svet, ne uşeniye tma”. “Camaat, mən cənab inspektorun hökmünə görə, direktorun predpisanıyası ilə avqustun birindən Danabaş uşqolasına smatritel olmuşam”. (Cəlil Məmmədquluzadə “Danabaş kəndinin məktəbi”). Obrazların nitqində verilən rus dilinə məxsus sözlərin Azərbaycan dilində qarşılıqlı olmasına baxmayaraq işlənməsi yazıçını narahat edir və bu halın dilimizin orijinallığına xələl gətirməsini düşünərək oxucularını marifləndirməyə çalışır. Hətta Cəlil Məmmədquluzadə öz felyetonlarından birinin adını “Bizim obrazovaniylar” qoyaraq alınmaların fonetik fərqləndirilməsi ilə çar üsulu idarələrini və çar çinovniklərini ələ salmış və gülüş hədəfinə çevirmişdir. Fonetik fərqlər dedikdə *sekretar* sözünün *seğlədar*, *inspektor* sözünün *inspextor*, *uryadnik* sözünün *urədnik* kimi verilərək surətlər tənqid olunmuşlar. “Yox elə deyil, bizim işimiz lap qatreneni (*katorojniy*) dalı da pasıyan (*soslannıy na kotorqu*) kəsilməmiş” (Ə. Haqverdiyev). “Məşədi Yarməmməd Allaha da and içdi ki, bəlkə peyğəmbərə də and içdi ki, kəndə gələnlər nəçərniki, qoburnatdı, şeyxül-islamdı, seğledardı, liğərdi (*lekar-vrač*)”. (Cəlil Məmmədquluzadə). Bu cür alınma sözlər xalq etimologiyasına uyğunlaşdırılmış şəkildə işlənməmiş və hibrid cümlələrin yaranmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, nümunələrdə qeyd olunan ifadələr bədii ədəbiyyata üslubi imkan verən dil vahidi olaraq gətirilmişdir. Dilə keçən bu ifadələr ilkin mərhələlərdə bəzi insanlar tərəfindən anlaşılmır və fərqli şəkildə tələffüz olunmağa başlayır. Məsələn, Ə. Haqverdiyevin “Qiraət” hekayəsinə baxaq. Hekayədə qoca baqqal Məşədinin rus qızı ilə eşq macərası təsvir olunur.

– denən lyublyu

Məşədi deyir:

– loblu

– lyublyu

– loblu

– lyublyu

– loblu

Nümunədən göründüyü kimi dildə həm hibridləşmə prosesi baş vermiş, həm yeni alınan sözün fərqli tələffüzü nümayiş olunmuş, həm də obrazların nitqində dilin korlanması təndiq olunmuşdur. Bu cür eyhamlar bədii ədəbi nümunələr vasitəsilə nisbətən daha tez yadda qalaraq daha qüvvətli bədii vasitəyə çevrilir və hibridləşmə prosesini bir növ surətləndirir. Çünki başqa dillərdən keçən eyhamlar oxucular tərəfindən daha maraqla qarşılanır, daha geniş kütlə tərəfindən oxunmağa olumağa başlayır.

Bədii nəsrimizdən daha bir nümunə isə N.Nərimanov və Ə.B. Haqverdiyevin əsərlərində işlənən “verşok” sözüdür. “Bu sünbə nəinki tamam arşındır, hətta arşından bir verşok da azdır” (Ə.Haqverdiyev), “daban iki verşok yerdən qalxmış ayaqlara” (N.Nərimanov). Rus dilində ölçü vahidi kimi işlənən bu sözün obrazların dilində olduğu kimi istifadəsi bədii nəsrimizin daha bir hibrid dil nümunəsidir. “Mujik” sözü isə Y.Çəmənzəminlinin “Sudentlər” əsərində işlənmişdir. *“Mujik də ha çalışır, axırda belə borclu çıxır”*. Dilimizdə qarşılığı olan bu cür ifadələrin bədii nəsr nümunələrində işlənməsi oxucuda fərqli təəssüratlar yaratmaqla yanaşı cümlədaxili dil keçidi prosesi zəminində hibridləşmə hadisəsinə təkan verir.

M.Ə. Sabir, M. F. Axundzadə, N. Nərimanov, Y. V. Çəmənzəminli kimi yazıçılar əsərlərində bu siyasəti tənqid edərək dilin mədəni irs kimi qorunub saxlanılmasının əhəmiyyətini vurğulamışlar. M. B. Məmmədzadəyə görə Sovetlər eyni zamanda ərəb fars sözləri ilə mübarizəni davam etdirir və rus dilçiləri açıq şəkildə “indi sosializm mədəniyyəti dövrüdür” deyərək vurğulayaraq milli dilləri rus dilinə birləşmiş şəkildə inkişaf etdirmək siyasətini məqsədyönlü şəkildə davam etdirirdilər. Bu vəsilə ilə rus sözləri ilə dolu jarqonu rus sözləri ilə daha da zənginləşdirib türkcəni türkcəliyindən uzaqlaşdırırdılar. Məhz bunun nəticəsində “Kommunist”, “Gənc fəhlə”, “Yeni yol” kimi Azərbaycan dilində yazılan qəzetlərdə dilimizdə qarşılığı olan rus terminlərinə təsadüf olunurdu. *Meşşan, obuvatel, poçt, soyuz, xuliqan, naçalnik, kartoçka* kimi sözlər bu qəbildən olan sözlər idi. Rus əhalisinin sayca çoxluğu əhali arasında geniş təmasın yaranmasına təkan verdi. Problem yalnız siyasi şərt və amillərə bağlı idi ki, bu da assimilyasiya prosesinə yol açdı. Bundan başqa elmi qiyməti olmayan rus sözləri belə beynəlmiləl sözlər kimi təqdim olunurdu. Bununla da ruslaşdırma siyasəti nəticəsində yarı rusca, yarı türkcə olan hibrid bir dil formalaşmağa başladı. Misal üçün Bakıda 2000 sözdən ibarət professor Vasiyevin rəhbərliyi altında “Fəlsəfə istilahları” kitabı nəşr edildi. Bu kitabda *boq, vina, vozmezdiye, vıvod, jадnost, jадnıy, lyubov, lyubapıtnıy* kimi rus sözlərindən geniş şəkildə istifadə olunurdu [12, s.572-576].

Sovet şairlərindən Sanılın “Trud qaçaqları” əsəri ruslaşdırmanın şah əsəri və hibridləşməyə ən bariz nümunədir. “İnqilab və mədəniyyət” məcmuəsinin 1931-ci ilin 9 və 10, 1932 -ci ilin 1 və 2-ci saylarında nəşr olunan şeirlər də Azərbaycanın həmin dövr vəziyyətini açıq aşkar şəkildə təcəssüm etdirir. Rus və Azərbaycan dilləri ilə hibridləşdirilmiş bu tip yazı nümunələri M.B Məmmədzadənin ironiya şəklində qeyd etdiyi kimi *“Bu dili nə rusca bilməyən azərbaycanlı, nə də azərbaycan dilini bilməyən rus anlamaz, bunu ancaq ruscadan avarə olub tam internasionalizmə yuvarlanan keçid dövrünün ruslaşmış proletar ünsürləri anlar”* [12, s.572-576]. Bu proses latın qrafikasından kiril əlifbasına keçiddən sonra daha da geniş vüsət aldı. Deməli Azərbaycan dilində hibridləşmə prosesinin təkamülü tarixi aspektlərdən araşdırılmış və belə qənaətə gəlinmişdir ki, rəhbər şəxslərin məqsədyönlü dil siyasəti fonunda iki millətin qarşılıqlı ünsiyyəti dilimizin hibridləşməsinə zəmin yaradıb.

Qeyd etdiyimiz kimi ekstralinqvistik amillər dillərin bir-birinə təsirinə, müxtəlif dil vahidlərinin bir dildən digər dilə ötürülməsinə və termin yaradıcılığının inkişafına təkan verdi. Bu cür amillərin təsirindən dilimizə daxil olan rus terminlərinin nüfuzu 20-ci illərdən sonra geniş

vüsət almağa başladı. Azərbaycan ədəbi dilində elmi-ictimai terminlərin yaranması 19-cu əsrin ikinci yarısına təsadüf edir [3, s.41]. Rusizmlərin dilimizə axını kiril əlifbasına keçid prosesində qoşadillilik şəraitində daha da artdı. 1920-30-cu illərdə yeni ictimai quruluşun tələblərindən dilə yeni terminlər keçdi və elmin, texnikanın müxtəlif sahələrində mütəxəssis çatışmazlığı, terminləşmə prosesində boşluqlar səbəbindən dilə yeni keçən rus mənşəli sözlərin axınını nizamlamaq mümkün olmadı. İnqilabi hərəkatlar, sinfi ziddiyyətlər, vətəndaş və imprealist müharibələri, *Qızıl Orda* ilə bağlı ictimai-siyasi anlam daşıyan terminlərin axını prosesi bütün bu hadisələrin gedişatı zəminində təşəkkül tapırdı. Bu dövrlərdə bir sıra lüğətlər dərc olundu və dilimizin leksik tərkibi xeyli zənginləşdi. Yeni ideya və məfhumları ifadə edən terminlər işləklilik qazanmağa başladı. 1926-cı ildə fevralın 26-dan martın 5-dək Bakıda keçirilən "Birinci Ümumittifaq Türkoloji Qurultay"da B. Çobanzadənin "Elm Terminologiya sistemi haqqında", H.Ə. Odabaşın "Türk dillərində terminologiya adlı" məruzələrində uydurma terminlər əvəzinə rus dilindən termin alınması olduqca müsbət hal kimi dəyərləndirildi və leksik normaların qorunması əsas prinsip hesab olundu. Məsələn üçün *duma*, *kolxoz*, *sovxoz*, *zavod* kimi terminlər dildə sabit şəkildə işlənməyə başlasa da *otcot*, *krujok*, *vistavka*, *poroxod*, *porovoz* kimi dilimizdə qarşılığı olan sözlər Azərbaycan dilində vətəndaşlıq hüququ qazana bilmədi. Lakin artıq dövrü mətbuatda qarşılığı olan *smena*, *okruq*, *posyolka* kimi sözlərin işlənərək mötərizədə onların dilimizdə qarşılığının verilməsi bir çox ziyalılar tərəfindən tənqid olundu. Hətta bu gün belə Azərbaycan dili reseptor dil kimi rus dilindən alınmalar qəbul edir. Məsələn, rus dilində *obşaya vanna*, *tyeplaya vanna* terminlərinin komponentlərindən biri Azərbaycan dilində işləndiyi üçün bu dil vahidləri hibrid şəkildə işlənir. Buna *ümumi vanna*, *isti vanna*, *palçıq vannası* kimi hibrid ifadələri misal göstərmək olar. *Üzvlük kartoçkası* hibridindəki *kartoçka* sözü rus mənşəli söz olsa da artıq dilimizdə kartoçka sözü kart sözü ilə əvəz olunaraq sabit forma almış və dilimizdə *üzvlük kartı* şəklində işlənir. Bundan başqa dilimizdə *istixana* qarşılığı olan *parnik* termini hal hazırda geniş kütlə tərəfindən rus dilindən keçdiyi formada işlənərək bir növ hibrid cümlələrin yaranmasına təkan verən sözlər sırasındadır.

Nəticə. Dil mədəniyyətin və cəmiyyətin formalaşmasına təsir edən ən mühüm amillərdən biri olaraq bir sıra səbəblərdən tarixin müxtəlif mərhələlərində müəyyən dəyişikliklərə məruz qalır. Bu dəyişikliklərdən ən mühümü hibridləşmə prosesinin meydana gəlməsi və ictimai-siyasi hadisələr fonunda cəmiyyətlə birgə inkişaf edərək təbəqələşmə, yadlaşma, yenilikçilik kimi təzadlı proseslərin yaranmasına zəmin yaradan ən mühüm amillərdən hesab olunur. Müxtəlif dövrlərdə ekstralingvistik amillərin təsiri ilə dilimizdə izlənilən struktur və leksik dəyişikliklər bir sıra ziyalı şəxsiyyətlərin əsərlərində tənqid olunduğu halda bəzi məqamlarda dilin zənginləşməsi nöqtəyi nəzərindən müsbət hal kimi dəyərləndirilmişdir. Problem tarixin müxtəlif dövrlərində bir çox ziyalıların və yazıçıların nəsr əsərlərində və nəşrlərində canlandırdıqları obrazlar vasitəsilə əsas tənqid obyektinə çevrilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, məqalədə müzakirə olunan dil hadisəsi - hibrid nitq müxtəlif yaş qrupları arasında dil keçidi prosesinin məhsulu kimi öz aktuallığını qorumaqdadır.

Ədəbiyyat

1. Axundov A. (1992), Dil və mədəniyyət. Bakı, Yazıçı, səh. 3.
2. Azərbaycan ədəbi dili tarixi 3-cü hissə. Bakı 1982. Səh. 41.
3. Bronisla W Malinowski Linguistic and Pragmatics səh. 140.
4. Caferoğlu A. (2000), Türk dili tarixi, I-II cild. IV basqı. İstanbul Enderin kitab evi.
5. Məmmədova F. (2006), Azərbaycan mühacirətinin kulturoloji irsində dil problemi, Bakı, s.15.
6. Вильгельмфон Г. (1984), Избранные труды по языкознанию. Московский прогресс.
7. Məmmədov M., Axundov A.A. (1980), Dilçiliyə giriş, s.126-132.
8. Mehmetzadə M.B (1936), Sovyet Azərbaycanda türk dilinin ruslaşdırma və imha siyasəti haqqında. "Kurtuluş". Berlin, sayı 20, s.572-576.
9. Mehmetzadə M.B. (1936), Azərbaycanda türk dilinin ruslaşdırma və imha siyasəti haqqında. Kurtuluş, Berlin, sayı 20, s.572-576.
10. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası, Bakı, 1988, səh. 136.
11. Məmmədli N. (1997), Alınma terminlər, səh. 91.
12. Uşinski K.D. (1953), Seçilmiş pedoqoji əsərləri, Bakı, s.113.